



Så lärde sig skolbarnen att skriva uppsats på 20-talet.
Ur skolbok som tillhört Birgit Nilsson

Välkommen till Nyhetsbrev nr 2-2018 från Kalle Eriksson och Bjäreförlaget.

Temat

för detta Nyhetsbrev är **Vårt språk**. Detta viktiga universalverktyg, som utgör förutsättningen för mänskliga kontakter. Skriftspråket är en förutsättning för kontakter med de personer vi inte kan träffa rent fysiskt. Det är dessutom förutsättning för att kunskaper kan förmedlas mellan generationerna. Det är tack vare detta universalverktyg som vi kan hämta lärdom från tidigare generationer och för att vår generation skall kunna lämna något till de kommande.

Min språklåda

har varit delrubrik i många tidigare Nyhetsbrev. I de senaste breven har lådan dock måst utgå – av utrymmesskäl
Nu tar jag igen detta med en extra stor språklåda. Innan dess tar jag dock fram en annan låda:

Min boklåda

Boktitel	Ord.pris	Rea-på-rea-pris
Så blev Båstad tennis	225	60
Bilder av ett sekel i Bjäre	330	70*
Vår bjärehistoria i bild	350	70**
Bjärebor berättar om Bjäre	Slutsåld	
Strövtåg i Bjäre historia	330	70
På räls över Hallandsås under 130 år	Slutsåld	
NÄRA HAVET trivs jag bäst	330	Ny

Kommentarer:

*Enstaka ex. från säljställen

****Vår bjärehistoria i bild.** Bland rubrikerna:

*När 1900-talet var ungt

*Från lanthandel till stormarknad

*Bjäre i förändring.

*Från badvagn till spa

*Mekaniseringen inom jordbruket

*Kommuner i förändring

*Skolans omdaning

*Barnens århundrade

*Familj och släkt. Arbete, fritid och fest

*Bilen blev en kär ägodel

Min språklåda

har många ingångar. Över dessa hittar vi skyltar som berättar vad som döljer sig där inne: Dialekter. Språkgränser. Ord och ordbruk. Klassiska inledningar. Ordblomster etc.

Pärleporten

står det på skylten över en av ingångarna. Där inne glimmar det extra mycket från de språkliga pärlorna.

Några har jag lånat från det häfte, som försäkringsbolagen har gett ut.

Den pärla i tidigare Nyhetsbrev som lett till flest glada tillrop är den här:

Sedan min man avlidit har vi på gården inte några svin längre, och därför vill jag avsäga mig försäkringen.

Syftningsfel är lätt att göra. Som den här skribenten gjorde:

Motorcyklisten avled senare av skadorna som han ådrog sig på Karlstads lasarett.

En pärla som också gett mig glada kommentarer är denna:

Jag föll i vägbanan. Min man fortsatte och körde sedan i diket. Om jag fick hjälp eller om jag reste mig själv minns jag inte, men när min man kom tillbaka och fick se att jag överlevt, blev chocken för svår för honom, så han föll avsvimmad ner.

Jag frestas att leta vida bland pärlorna. Av utrymmesskäl måste jag begränsa mig till några små:

**Jag tutade men bilhornet gick inte för det var stulet*

**Jag sammanstötte med ett stationärt träd.*

**Den döde kom cyklande från vänster.*

Även när språket inte är direkt felaktigt kan en formulering bli rolig. Som i dessa pärlor:

**Min fru har stortvätt på tisdagarna och när jag återvände hem på kvällen fick jag vindrutan och två tänders utslagna.*

**Den andre föraren ändrade sig plötsligt, så det fanns inget annat att göra än att köra på honom.*

T.o.m. det lilla kommatecknet

har betydelse, när det gäller att göra språket klart och entydigt. I gamla språkläroböcker fanns detta lilla exempel: En lantbrukare skriver till en bekant som han skall besöka på annan ort.:

Om jag kan så kommer jag inte. Om jag inte kan så kommer jag.

Förmodligen blev mottagaren av brevet en aning fundersam. Ett par kommatecken hade gjort texten mera lätt att förstå:

Om jag kan så, kommer jag inte. Om jag inte kan så, kommer jag.

Språkgräns i Bjäre

Språkvetaren Ingemar Ingers lärde oss mycket om språket i Bjäre och dess historia. Bl.a. har han pekat på den märkliga språkgräns, som tidigare fanns mellan socknarna i norr på bjärehalvön och socknarna söder om gränsen.

Denna språkgräns levde kvar ända in på 1900-talet. Själv minns jag den från min barndom. Jag är övertygad om att flera av mina läsare också gör det. Skriv gärna dina kommentarer kring detta.

Ingemar Ingers pekar på konkreta skillnader i dessa båda dialekter. Ord som sax, strax, slakta blev på norra sidan om gränsen (V. Karup Hov...) sajs, strajs, slajta, medan de söder om gränsen (Grevie, Förslöv...) blev sas, stras, slata.

Utmärkande för dialekten på norra sidan var sålunda att man tillförde en diftong efter vokalen. Söder om gränsen blev vokalen i stället lång.

Gränsen var en gårdsgård.

nämmligen den, som utgjorde gräns mellan V. Karup och Grevie. Nu var det förstås inte själva gårdsgården som gjorde, att man hade olika dialekt på ömse sidor. I stället belyser gränser en annan viktig företeelse under tidigare epoker. I avsaknad av möjligheter att förflytta sig längre sträckor skedde de flesta kontakter människor emellan inom den egna socknen. Man hittade sin partner inom socknen. Ungdomarna gick till dansbanan på lördagskvällen – inom den egna socknen. På söndagarna tog man sig till socknens kyrka. Arbete skaffade man sig om möjligt nära hemmet - inom socknen.

Så kunde socknens dialekt leva vidare utan att bli "smittad" av intryck utifrån.

En språklig revolution

När vi talar om de stora förändringarna som skett under de senaste hundra åren, avser vi oftast den tekniska omdaning av samhället: Ångmaskinen, elektriciteten, cykeln, bilen, flygmaskinen. Radio. TV. Etc. Senare också datorn.

Vi kan konstatera, att när det gäller våra språkvanor har en lika omfattande förändring skett.

Ord som fått vingar

hittar vi i en annan avdelning av språklådan:

Att dansa efter någons pipa

En svala gör ingen sommar

Pudelns kärna

En verkligt god cigarr

Att darra på manschetten

Det finns förklaringar till dessa bevingade talesätt. Man kan faktiskt gå tillbaka ända till Homeros. I Iliaden och Odysseen talar han om "Flygande ord."

Allt det här får jag – av utrymmesskäl – återkomma till.

Bevingade ord

lärde vi oss av den legendariska språkvetaren Pelle Holm. 1939 berikade han oss med sin bok som hette just "Bevingade ord". Den blev snabbt en klassiker i mångas bokhyllor.

Bevingade inledningar

står det över en annan dörr. Inledningar, som blivit klassiska och som många känner till. Jag tar med ett par exempel. Fundera gärna en stund på vilka böcker det handlar om. Om du – mot förmodan – behöver hjälp, hittar du den i slutet på det här Nyhetsbrevet.

- *Han kom som ett yrväder en aprilafton med ett höganäskrus i en svångrem runt halsen.*
- *Äntligen stod prästen i predikstolen.*
- *Det var en afton i början av maj. Den lilla trädgården på Mosebacke....*

Gamla talesätt

Från äldre tider ger oss de gamla folkliga talesätten såväl några dialektala ord som en skymt av tidens sätt att uttrycka sin tids "tänkvärda tankar":

- *Ju ladare skräddare desto längre trau.*
- *Den asande kommer lia fort fram som den rasande.*
- *Hinsian gäred e gräsed allti grönare.*
- *Stort hode å lided vedd.*

Tungspets-r

Överraskande för många av oss är uppgiften om att vi i våra nordvästskånska trakter en gång talat med s.k. tungspets-r. Sålunda samma r-ljud som används i större delen av Sverige. Dessutom: det levde kvar så länge. Så nära in i vår tid. Språkforskare anser, att man ännu in på 1900-talet kunde höra äldre bjärebor, som använde detta r-uttal.

Om du har bekanta i vissa delar av nordöstra Skåne, kan du kanske fortfarande höra detta "r" hos de äldre där.

Dialekterna suddas ut

Senare delen av 1900-talet innebar, som nämnts, snabba förändringar även när det gällde vårt språk. Dialekterna suddades ut. Orsaken är förstås, att vi nu rör oss över större områden. Vi omges av folk från andra delar av landet – och världen!! Media – radio, Tv, tidningar - förser oss dagligen med s.k. riksspråk. Vi åker långväga på semester. Till oss kommer turister långväga från.

Det är knappast någon överdrift att påstå, att det som skett under denna tidsperiod, är lika omvälvande som den tekniska revolution som skett – elektriciteten, bilen, cykeln, radion, TV:n, för att inte tala om senare tids bidrag – datorn och alla dess sidoprodukter.

Skånskan och danskan

Så här skriver Ingemar Ingers:

Det är en felaktig föreställning, att Skånes allmoge en kort tid efter det att Skånes förening med Sverige övergick från att vara dansktalande till att tala svenska. På Carl XI:s tid blev visserligen svenskan det officiella språket och utfördes vid gudstjänsterna och i förvaltningen. Svenska biblar, katekeser och psalmböcker spriddes i de erövrade landskapen. Folket lärde sig katekesstycken och psalmsverser på svenska. Det betydde inte, att man ändrade sitt daglig tal. Om vi jämför dialektformer i nordvästra Skåne med motsvarande danska former inser vi, att ordens skånska form inte kan bero på någon påverkan från

danskan under svensk tid. De är tvärtom mycket gamla och för skånemålen egenartade utvecklingar av vår språkhistoria, som varit utbildade redan under medeltiden.

I våra folkmål

har vissa ord haft förmågan att dröja sig kvar extra länge, läser jag i en bok om språk.

Författaren tar några exempel: *Håsa. Mög. Rompa. Sylten.*

Jag får också veta, att många av dessa "överlevande" ord är lånade från tyska språket.

Har du fler exempel får du gärna dela med dig, så lägger jag in dem i min Språklåda.

Språket – vårt universalverktyg

Att jag uppehållit mig så mycket vid våra dialekter innebär inte, att jag förordar att vi skall börja använda dem i vårt dagliga tal. Tvärtom.(Nästan...!) Dialekterna var "gjorda" – och var ändamålsenliga - för sin tid. Den tid, då vi bara kommunicerade med människor i den närmaste omgivningen.

Idag är det annorlunda.. Vi rör oss över stora områden . Kommunicerar med människor i andra delar av landet – och världen.

Nu är det angeläget att vi kan kommunicera med så många som möjligt i denna vidgade värld. Därför har jag så ofta återkommit till hur viktigt det är, att vi har ett gemensamt språk. Vårt gemensamma universalverktyg.

Kollade du vinjettbilden

som inledde detta Nyhetsbrev? Det är en sida hämtad ur en av de läroböcker i skrivning, som Birgit Nilsson använde under sina år i Svenstads skola. Boken ville hjälpa eleverna att skriva uppsats. Det gällde att komma över den där tröskeln som heter "jag vet inte hur jag skall börja".

Genom att besvara frågorna i texten under bilden hade eleven ju faktiskt kommit igång.

Under mitt arbete med boken Birgit i Bjäre

hade jag tillgång till det omfattande material som Birgits föräldrar hade sparat i sitt hem i Svenstad, det som nu är Birgit Nilsson Museum.

Till synes allt från Birgits år i Svenstads skola hade sparats och fanns nu att tillgå. Bland annat de många skrivhäften, i vilka Birgit hade skrivit sina uppsatser och andra redovisningar – bl.a. från genomgångna avsnitt i olika skolämnena.

Jag vill minnas att jag plöjde igenom ett hundratal välfyllda skrivhäften.

Förutom att det gav mig en god bild av Birgits skrivareglädje – lusten att berätta var påtaglig – och hennes förmåga att uttrycka sig , får jag en bild av hur hennes lärare, Erik Pamp, använde just skrivandet som en naturlig del i undervisningen i de olika skolämnena.

Så exempelvis fick eleverna

efter att ett visst avsnitt i ett ämne hade avhandlats – i historia , geografi eller annat ämne - i uppgift att med egna ord berätta skriftligt om det genomgångna momentet. En sorts skriftligt läxförhör. Så hittade jag små uppsatser om "Sveriges landskap", "Slutet för Gustaf III", "Järnet" "Profeter i Israels rike", "Lapplands indelning i fem lappmarker" "Olika slag av tungans missbruk" etc.

Allt detta blandas i skrivhäftena med fria berättelser. Dessa handlade bl.a. om utflykter på cykel till Torekov, Båstad, Knösen m.fl. platser i omgivningarna.

En uppsats handlade om en skolutflykt till Danmark tillsammans med klassen. Färden företogs med lastbil. Alla eleverna sittande på flaket.

Ständigt lyser glädjen igenom:

Vädret var inte vackert , men vad gjorde det, när vi skulle ut på en härlig lusttur. När vi körde ut från skolgården var det inte några surmulna och trumpna barn, utan skolbarn, som var uppfyllda av glädje och fröjd. När det började regna....drogo vi filten över huvudet, så vi hade varken ont eller gott av regnet.

Uppsatsen slutar med:

Så var denna resa slut. Nu tackar jag min snälle lärare, för att han ordnade en sådan härlig utfärd för oss”

Efter en färd till Helsingborg avslutar Birgit sin berättelse med:

Det var nog mycket roligt i Hälsingborg, men ändå inte så bra som hemma.

Glädjen återkommer

I många uppsatser. Efter en julfest i skolan skriver Birgit:

De sjöngo mycket bra. Senare kom jultomten med gotter. Den julfesten var mycket rolig

Om en cykeltur till Mäsinge för att titta på den nya cykel hon blivit lovad skriver hon:

Jag var alldeles yr av glädje. Finns det något härligare än att vara ute och cykla en vacker vårdag som denna.

Kärleken till Hembygden

kommer fram i flera uppsatser:

...från backens krön hade vi en vidsträckt utsikt, Över den blånande Laholmsbukten, som låg alldeles spegelblank kunde vi se halva Halland. Här och där på den blanka vattenytan sågo vi vita segel.

Trädgården hemma i Svenstad skildrade Birgit så här:

Här finns äppelträd, päronträd, plummonträd, gran och syré, vinbärsbuskar, jordgubbar, krusbärsbuskar. Jag brukar gå ut i trädgården. Där är så vackert. Vi har många blommor. Penséer, rosor, ringblommor, svärdsiljor, lövkojor, pingstliljor, löjtnantshjärta....”

Så fortsätter den detaljerade skildringen av allt det som trädgården innehöll.

Återstår bara

att meddela svaren beträffande de böcker ur vilka jag hämtat inledningar:

- a. *Hemsöborna* av August Strindberg.
- b. *Gösta Berlings saga* av Selma Lagerlöf
- c. *Röda rummet* av August Strindberg

Till allra sist:

Tänk så mycket som ryms i en språklåda!

Vänligen

Kalle

Kalle Eriksson
Bjäreförlaget
Hallavaravägen 102
269 91 Båstad
kalle@bjarenet.com
0431-365 332